

članih te koalicije. Tempo igre so vseskozi narekovali Američani in ko so se vanjo z zadnjimi močmi in diplomatskimi pobudami vmešali najprej OZN (oziroma generalni sekretar), nato neuvrščeni in na koncu Sovjetska zveza oziroma Gorbačov osebno, jih je ameriška diplomacija z neverjetno spretnostjo postavila na stranski tir, posebej sovjetske pobude, ki so imele v tem razmerju moči največjo težo in so prišle tik pred odločilnimi spopadi. Tako je ZSSR, sicer »vzdržani« član mednarodne koalicije, doživela štiristranski poraz z ZDA na kuvajtskem bojišču: v prvi vrsti diplomatskega (v smislu zgoraj omenjene izrinjenosti v odločilnih trenutkih), na drugi strani vojaškega (njihova tehnologija v iraški uporabi se je izkazala za »srednjeveško«), na tretji ekonomskega (zaradi nesodelovanja v neposrednih operacijah ne bo v tolikšni meri udeležena pri obnovi v Zalivu in nadzoru nad tamkajšnjimi zalogami nafte), predvsem pa političnega, saj bodo dnevni red, potek, vsebino, sklepe in zaključek morebitne bližnjevzhodne mirovne konference diktirali zahodni zavezniki.

In to je druga (mirovna) stran političnega vidika zalivske vojne, tista, ki zahteva novo bližnjevzhodno mirovno ureditev oziroma konferenco. Ta bo potekala na dveh temeljnih ravneh: politično-mirovni, kjer naj bi po vzoru KVSE dolgoročneje uredili politično-vojaška razmerja na »novem«, pozalivskem Bližnjem vzhodu, in na gospodarski, kjer bo temeljno vprašanje bodoči mednarodni nadzor nad zalivskimi zalogami – in morebiti tudi nad samim črpanjem – nafte, zaradi česar se je v svojem bistvu vojna začela. Pri prvi ravni gre za poskus trajnejše ureditve, doslej trajnega izraelsko-arabskega (predvsem palestinskega) konflikta na načelih košaric evropske konference o varnosti in sodelovanju, ki je šele z lanskim pariškim podpisom (in koncem hladne vojne) dobila pravi smisel, prenosljiv tudi na druga področja sveta. Ta model ima v Evropi veliko privržencev, skoraj ravno toliko kot nasprotnikov; vendar je k ugovorom nasprotnikov mogoče dodati protiugovor, da bi z odlašanjem – in morebitnim preklicem – takšne vrste summita o Bližnjem vzhodu na tem področju dobili še večjo zmedo od dosedanje. Zato je v ženevskih pogajalskih salonih v kratkem pričakovati omenjeno sejo, ki pa z gospodarske ravni ne bo sporna: gre za svetovni nadzor nad zalogami nafte v Zalivu, ki so po definiciji svetovno blago v rokah nekaterih srečnih držav in ponesrečenih režimov. Zalivski spor je to definicijo dokazal in zato rešitev krize zahteva odpravo temeljnega vzroka. »Svetovno« strateško blago mora postati svetovno in nanj ne smejo imeti neomejenega vpliva diktatorski in avtoritarni režimi tega prostora. Ti dve ravni povojnega reševanja krize v Levantu bosta zgodovinski; tako kot smo že pred časom za zgodovinskega označili mirovno-politični vidik odprave posledic (evropske) hladne vojne.

JERZY J. WIATR*

Ali bo v vzhodni in srednji Evropi zmagala demokracija?

Več desetletij so bili politologi, tako tisti na zahodu kot tudi v socialističnih državah, prepričani, da je miren prehod v demokracijo v deželah, kjer vladajo

* Poljski politolog, profesor na varšavski univerzi; prispevek je referat na jugoslovansko-poljskem politološkem srečanju v Zakopanah, november 1990.

komunistične partije, za kar dolgo dobo povsem nemogoč. Ko pa je prišlo do »revolucije 1989«, so njen izvorni uspeh pozdravili ne le z navdušenjem, ampak tudi z obnovljenim zanimanjem in z analiziranjem pogojev in tudi nevarnostmi, ki so vključene v proces demokratičnega prehoda. Del razprav politologov je kazal tudi na njihovo frustracijo, ker so bili glede napovedi prihodnjega razvoja v vzhodni in srednji Evropi v bistvu vendarle »krivi preroki«. Poizkušali so ugotavljati, kaj je bilo napačnega v njihovih teorijah in v njihovem opisovanju dejstev. Po moji presoji se tako pomembnemu dejstvu, kot je bila sovjetska dominacija (in to povsod, razen v Jugoslaviji in v Albaniji) ni posvečalo dovolj pozornosti (Wiatr, 1990a). Madžarska in Poljska leta 1956, Češka in Slovaška 1968 in Poljska 1981 so se usmerjale k demokratičnim prehodom. Razlog za njihov neuspeh pa leži pretežno, v nekaterih primerih pa izključno, v sovjetskem vojaškem posredovanju ali v grožnji z njim. Tako je šele nova sovjetska strategija v odnosu do vzhodne in srednje Evrope, ki je del nove sovjetske globalne strategije, omogočila vzhodni in srednji Evropi doseči tisto, kar ji ni uspelo pred mnogimi leti.

Korenine sprememb

Kakor koli je že pomembna sprememba geopolitičnega položaja, vendar to samo po sebi ne more razložiti mehanizma demokratičnih sprememb v vzhodni in srednji Evropi. Sovjetska strategija je bila vselej najbolj izstopajoča zunanja ovira demokratičnim spremembam, toda same spremembe morajo povzročiti lastne, domače sile. Že dejstvo, da so bile takšne sile neenakomerno močne v različnih državah vzhodne in srednje Evrope, potrjuje mojo zgornjo tezo.

Trije notranji dejavniki so bistveno prispevali k nastajanju revolucionarnih sprememb v vzhodni in srednji Evropi. Prvič, ekonomski sistem, ki so ga vsilile vladajoče komunistične partije, ni uspel zadovoljiti potreb in pričakovanj prebivalstva. Centralizirana planska ekonomija je bila relativno uspešna na nižji stopnji razvoja (v času povojne obnove in v dobi zgodnje industrializacije), toda postopoma je njena učinkovitost vedno bolj pojenjavala. Reformistično razpoloženi ekonomisti v vzhodni in srednji Evropi so prišli do zaključka, da reforme znotraj obstoječega sistema preprosto ne bodo delovale in so se zato zavzemali za radikalen obrat k liberalni tržni ekonomiji (Kornai 1990). Seveda je imel ekonomski neuspeh različne stopnje in obdobja. V nekaterih državah (na primer v Poljski) je postal dovolj razviden že v poznih sedemdesetih letih, medtem ko je drugod (na primer na Češkem in Slovaškem) ekonomski sistem deloval relativno dobro skoraj do samega konca.

Drugi dejavnik demokratičnih sprememb je bila rast politične opozicije. Tudi glede tega je vzhodna in srednja Evropa šla z neenakomernim korakom. Na Poljskem je politična opozicija delovala javno (čeprav ne legalno) vsaj od ustanovitve KOR-a (Odbor za obrambo delavcev) v letu 1976. Leta 1980 je pojav Solidarnosti pomenil kakovostno spremembo: od majhne intelektualne desidentske skupine k množičnemu gibanju. Vojaški udar na Poljskem decembra 1981, do katerega je prišlo zavrlo sovjetskih groženj po posredovanju, je upočasnil množično demokratično gibanje, toda ni ga mogel uničiti. V drugih državah je bila opozicija šibkejša, vendar je kljub temu stalno naraščala. Celo zatiralska Romunija je imela tajno proti Ceausescujevo opozicijsko skupino in posamične primere javno izražene nesoglasja.

Tretji dejavnik je bila postopna »dekomunizacija« vladajočih partij, ali pa vsaj nekaterih med njimi. Pod skovanko »dekomunizacija« mislim prvič na to a) da so se partije odpovedale svoji ideološki gorečnosti in se usmerile k bolj pragmatičnim rešitvam in nacionalnim interesom (najbolj pogosto proti Sovjetski zvezi), ne pa več k leninistični utopiji o popolni komunistični družbi. In drugič, pod »dekomunizacijo« mislim na to, da so b) vladajoče partije sprejele vsaj omejeno stopnjo mnenjskega pluralizma in tudi določene demokratične postopke znotraj njihovih struktur. V obeh pogledih so seveda bile vidne razlike znotraj posameznih držav. Češkoslovaški komunisti so prišli že zelo daleč v obeh smereh, preden jih je zlomila vojaška intervencija in preden so jih dokončno odstranili iz partije (Golan 1973, Skilling 1976). Na Poljskem je postopna demokratizacija partije šla najdlje v osemdesetih letih, čeprav je bil ta proces delno zavrt med uvedbo vojnega stanja (Hahn 1987). Madžarska in Jugoslavija (posebej še Slovenija) sta uveljavili uspešen proces demokratizacije vladajočih partij že v daljšem obdobju. V drugih državah vzhodne in srednje Evrope so vladajoče partije ostale zveste leninističnim konceptom, toda njihovo obnašanje v času »padca narodov« v letu 1989 navaja na misel, da so bile vendarle podvržene nevidnim notranjim preoblikovanjem.

V bistvu je splet vseh treh dejavnikov: sprememba v sovjetski strategiji, gospodarska kriza, rast opozicije in »dekomunizacija« vladajočih partij, povzročil spremembe režimov v vzhodni in srednji Evropi. Z izjemo Romunije so bile spremembe režimov mirne. Na Poljskem, Madžarskem in v Jugoslaviji so evolutivne spremembe trajale več let. V drugih državah so se spremembe hitro odvijale. A vendar so se tudi tu pripravljale več let.

Mehanizem sprememb

Kjer so demokratične spremembe posledica postopnega preoblikovanja, njihov uspeh zavisi od odnosa med reformističnim krilom režima in umirjenim krilom opozicije. Glede tega lahko identificiramo štiri glavne nosilce: »trdorokce« in reformiste znotraj režima ter radikalce in umirjene znotraj opozicije. Seveda takšen položaj ni značilen samo za vzhodno in srednjo Evropo. Demokratičen prehod v Španiji, Latinski Ameriki in tudi v nekaterih drugih državah so tudi analizirali po zgoraj navedenih merilih (Linz 1977, O'Donnell in Schmitter 1986).

Evolutivne spremembe k demokraciji so možne le v primeru, kadar reformisti in umirjeni morejo in hočejo oblikovati začasno koalicijo. Druge povezave povzročajo različne izhode: a) če »trdorokci« vladajo sami, potem ni demokratičnih sprememb, ali celo lahko pride do »protireformacije« b) če »trdorokci« vladajo v koaliciji z reformisti, so nekatere reforme od zgoraj sicer možne, toda sistem se bistveno ne spremeni c) če radikalci bodisi sami, bodisi v zavezništvu z umirjenimi prevladajo, potem pride do revolucije. Samo koalicija med reformisti in umirjenimi lahko vodi do urejenega in mirnega prehoda v demokracijo, ki temelji na dogovoru (Juan Linz govori v tem smislu o »reforma pactada«).

Poljska »Okrogla miza« (februar–april 1989) je bila prvi uspešen preizkus pogajanj v vzhodni in srednji Evropi. Prišlo je do proreformistične koalicije reformistov in umirjenih, kar je odprlo pot demokraciji na Poljskem in vplivalo na razmere tudi v drugih državah vzhodne in srednje Evrope. Do uspešnih kompromisov med reformisti in umirjenimi je prišlo v Jugoslaviji, na Madžarskem in pozneje tudi v drugih državah vzhodne in srednje Evrope, razen v Romuniji in Albaniji.

Poznejši dogodki so seveda pokazali, kako krhka je takšna koalicija. Na Poljskem je mehanizem dogovorne demokracije (Wiatr 1990b) kar dobro deloval med prvimi dvanajstimi meseci vladavine Tadeusza Mazowieckega. Toda že poleti 1990 je prišlo do zloma zaradi pritiska bolj radikalnih smeri znotraj Solidarnosti. V času predsedniške volilne kampanje novembra 1990 sta se dve krili Solidarnosti borili ena proti drugi. Po prvem krogu volitev, v katerem je predsednik vlade Mazowiecki bil šele tretji po številu dobljenih glasov in je bil tako odstranjen od nadaljnega volilnega tekmovanja, a tudi Lech Walensa ni dobil absolutne večine, so pristaši Mazowieckega dali glasove Walensi in mu tako omogočili zmago nad preje neznanim emigrantskim poslovnežem Stanom Tyminskim. Toda enotnost prejšnje opozicije, kot tudi zaveznitvo med reformisti in umirjenimi pripada preteklosti. V drugih državah so v toku podobni procesi. Bolgarija poizkuša uveljaviti scenarij »dogovorne demokracije«, potem ko je bila enopartijska socialistična vlada (bivši komunisti) prisiljena zaradi uličnih protestov in stavk oditi s položaja.

Zaveznitvo med reformisti in umirjenimi je nedvomno odigralo svojo vlogo v procesu demokratičnega prehoda, toda bilo je vendarle kratkega daha. Glede na politično drobljenje in na napete politične konflikte je očitno, da bodočnost demokracije v vzhodni in srednji Evropi vse manj zavisi od nadaljevanja takšnih zaveznitv in vse bolj od sposobnosti parlamentarne demokracije, da se uspešno sooči z velikimi izzivi.

Štiri glavne nevarnosti

Porajajoči demokratični režimi v vzhodni in srednji Evropi se srečujejo s štirimi glavnimi nevarnostmi: gospodarsko nestabilnostjo, etničnimi spopadi, radikalizacijo političnih skrajnosti in ponovnim vznikom politične avtoritarnosti.

Gospodarska nestabilnost zavisi od dveh dejstev. Prvič, gospodarska kriza je vodila do osiromašenja, ki posebej tedaj, četudi pod novim režimom ne zgine, povzroča nemire. Drugič, reformiranje sistema (od centralno planske ekonomije v liberalno tržno ekonomijo), ne le da povečuje osiromašenje (pada življenjski standard, pojavlja se nezaposlenost), ampak postanejo vprašljive tudi temeljne vrednote socialne pravičnosti, na katere so se vzhodni Evropejci navadili v skoraj petdesetih letih starega režima. Verbalno sicer hvalijo zahodni kapitalistični sistem. Toda istočasno ocenjujejo, da je nezaposlenost nekaj nesprejemljivega in menijo, da bi morala država zagotoviti, da ne bi nihče dobil preveč, medtem ko drugi žive v revščini. Zavaljo teh protislovnih vrednot in stališč ni verjetno, da bi revnejši sloji vzhodnih in srednjeevropskih družb pasivno tolerirali nujnost preoblikovanja gospodarstva. Terjajo hitre izboljšave in upajo, da bodo demokratične vlade sposobne narediti čudeže: povezati zahodno učinkovitost in izobilje z »vzhodnim občutkom« za enakost. Zato se frustracijam ne bo mogoče izogniti. Vse to tudi kaj lahko vodi k volilnemu obnašanju, ki bo naklonjeno populističnim kandidatom (kot na poljskih predsedniških volitvah leta 1990) ali k novim valom stavk ali celo nemirov in izgedov.

Etnični spopadi so drugi, v nekaterih državah pa celo glavni izvor napetosti. Mnogonacionalne federacije (Jugoslavija, Češka in Slovaška) so v nevarnosti politične drobitve. Soočeni s takšno nevarnostjo se centralistični elementi lahko odpovedo demokratičnim pristopom in poiščejo rešitev v vladanju s trdo roko. Zopet v drugih državah nacionalistični strahovi, vključujoč antisemitizem, kvarijo politično ozračje. Antisemitistična gesla so uporabljali med volilno kampanjo v Romuni-

ji, na Madžarskem in nedavno tudi na Poljskem, kjer je bila obtožena vlada Mazowieckega, da ima med svojimi člani »skritega Žida« (Engelberg 1990). V povezavi z gospodarsko razočaranostjo lahko nacionalizem ustvari eksplozivno zmes, podobno populizmu v nekaterih delih manj razvitega sveta.

Radikalizacija političnih skrajnosti je sicer nekaj zakonitega med revolucijami. Tako dolgo, dokler traja revolucionarni zagon, se gravitacijsko središče pomika od umirjenih k radikalcem. Vzhodna in srednja Evropa še ni prišla do svojega leta 1793, toda zahteve po maščevanju postajajo glasne in so včasih (kot nedavno v Pragi in Sofiji) pospremljane s požiganjem zgradb komunistične partije. Boj proti nomenklaturi« je pogostokrat le ugodno pokritje, da se odstrani tiste, katerih edini greh je v tem, da so bili člani komunistične partije, ali da so z njo sodelovali. Maščevanje, posebej če je usmerjeno proti ljudem, ki sicer niso zakrivali nobenega kaznivega dejanja, vzbuja strah in brezup. Takšni občutki lahko vzbudijo nekatere bivše komuniste k nekaterim oblikam nezakonite dejavnosti, morda celo teroristične narave. Če se bo to zgodilo, se bo preganjanje poglobljalo in začarani krog represija – zarota – represija se uresniči. Tudi brez takšnega skrajnega izhoda lahko politično povračilo, takšno politično vračanje milo za drago, ki ne temelji na zakoniti podlagi, ampak na kolektivni odgovornosti, spodkoplje demokratične procese.

Politična avtoritarnost je naslednja velika nevarnost. Veliko držav vzhodne in srednje Evrope je živelo pred II. svetovno vojno pod raznimi avtoritarnimi vlada-mi. In predvojnne tradicije se zdaj slave. Kult maršala J. Pilsudskega na Poljskem že kaže na to. Velik domoljub, hraber revolucionar, zmagovit vojaški voditelj, te lastnosti gotovo uvrščajo Pilsudskega za enega največjih Poljakov tega stoletja. Toda: demokrat Pilsudski zanesljivo ni bil.

Nevarnost avtoritarnosti izvira tako iz narave politične tradicije kot tudi iz pomanjkanja trdne vključenosti v konstitucionalizem (Wiatr 199b). Avtoritarnost izhaja iz težnje, ki rajši enači demokracijo z vladavino večine, kot pa s spoštovanjem pravic manjšine. Medtem ko je položaj v zvezi s pravicami človeka daleč boljši kot pod starim režimom (tudi v njegovi najbolj liberalni obliki), pa so spremembe še preveč sveže, da bi lahko verjeli, da so vse nevarnosti v tem pogledu že mimo.

Ko vse to omenjam, moram vsekakor podčrtati, da te nevarnosti same po sebi še ne obsojajo porajajoče demokracije v zahodni Evropi na smrt. Obstajajo tudi nasprotna težnja. Demokratična opozicija je v večini teh držav zgradila demokratični etos in toleranco. Povezava zahodne Evrope je močan vzorec demokratičnega obnašanja in to še posebej, ker vzhodne in srednjeevropske države računajo na morebitno članstvo v jutrišnji združeni Evropi. A vendar, bilo bi neodgovorno zanemarjati obseg nevarnosti, s katerim se srečujejo naše mlade demokracije.

Morebitni grobarji

Zgodovina ni anonimna, ustvarjajo jo ljudje. Kdo so tedaj najbolj verjetni grobarji demokracije v vzhodni in srednji Evropi?

V poštev pridejo tri skupine: prva, toda po moji presoji najmanj verjetna, so komunisti, ki niso sprejeli reform (nereformirani komunisti). Vendar ti so sedaj politično slabotni v večini držav vzhodne in srednje Evrope in so organizacijsko razrahljani. Celotno med socialnimi nemiri je verjetnost njihovega uspešnega »državnega udara« zelo majhna. Seveda pa bi lahko izkoristili takšne socialne nemire in na ta način posredno pomagali drugim silam. Njihov položaj bi lahko postal moč-

nejši v primeru, če bi v Sovjetski zvezi prišlo do radikalnega obrata k politiki trde roke in še zlasti, če bi se morebitno sovjetsko vodstvo trde roke odločilo, da bo destabiliziralo nove demokratične sisteme. Vendar, kot rečeno, takšen scenarij se mi zdi malo verjeten. Večina vzhodno in srednjeevropskih komunističnih partij je nedvomno doživela nepopravljiv padec. Reformistično krilo komunističnih partij se je pregrupiralo v nove socialistične ali socialdemokratske stranke, ki so sprejele pravila demokratične politične igre.

Drugi morebitni izzivalec je vojska. V obdobju med obema vojnama je »Men on horseback« igral odločilno vlogo v krizah demokratičnih vlad in pri nastajanju avtoritarnih diktatur. Za časa komunistične vladavine pa je vojaštvo bilo pasivno in ubogljivo. Izjema bi lahko bila vloga poljske vojske med podaljšano krizo v zgodnjih osemdesetih letih (Wiater 1988) in še vedno ne povsem razjasnjena vloga romunske vojske pri zrušitvi diktature Ceausescuja. Ubogljivo vedenje vojske je pripisati dejstvu, da so bile oborožene sile izgrajevane pod vodstvom komunistične partije in so bile indoktrinirane v duhu partijske discipline. Sedaj pa, ko je stara navezanost na partijo mimo, ostaja nadzor civilnih oblasti nad oboroženimi silami vsekakor odprto vprašanje. Tako dolgo, dokler demokratične institucije delujejo brez pretresov, jih bo vojska ubogala. Toda ko politični sistemi postanejo nestabilni in se srečujejo z resnimi socialnimi nemiri, lahko vojska kaj hitro odtegne podporo civilni oblasti. Že pod starim režimom je takratni obrambni minister general Wojciech Jaruzelski izjavil (v letu 1976) »da vojaki ne bodo streljali na delavce« (Korbonski in Terry 1982, str. 172). Ali pa bi morda sedaj? Hipotetično bi lahko dejal, da bi vojaštvo v vzhodnih in srednjeevropskih državah utegnilo posredovati, če bi prišlo do zloma legitimnosti civilnih vlad in/ali v primerih resnejših nemirov.

Tretji, po moji sodbi najbolj resen kandidat za vlogo grobarja demokracije, je nacionalistično-populistično gibanje pod vodstvom karizmatičnega voditelja. Treba je reči, da ni bila katera koli politična opozicija pod komunističnim režimom demokratična; bile so sicer protikomunistične, toda avtoritarne. Tudi nekateri voditelji demokratične opozicije so kazali težnje k arbitrarnosti in niso spoštovali demokratičnih pravil političnega obnašanja. Seveda je že prezgodaj napovedovati, kje, kako in pod čigavim vodstvom se bodo uveljavila nacionalistično-populistična gibanja. Toda nevarnost vsekakor obstaja.

Pomembno vlogo bo odigral tudi mednarodni položaj. Če bo prevladalo sedanjje vzdušje mednarodnega sodelovanja, so tudi možnosti za uspeh demokratičnega prehoda večje. Nezanosljivost napovedi glede sovjetskega notranjega razvoja tudi povzroča veliko negotovosti. Demokratične sile v vzhodni in srednji Evropi se morajo zavedati možnih nevarnosti, ki jih ustvarjajo tako mednarodni kot tudi notranji dejavniki.

V takšnem položaju imamo politologi resno odgovornost, da brez kakršnih koli iluzij jasno razčlenjujemo politične procese in pojave. Bolj kot da bi enostavno slavili demokratične zmage preteklega leta, je prav, da usmerimo našo pozornost tudi na temnejšo plat političnih razmer. Resni politični komentatorji to že počno (Garton Ash 1990). Politologi morajo storiti isto ter s svojo znanstvenostjo in objektivnostjo vzgajati politične elite in javnost in se – preden bo prepozno – zoperstavljati tistemu, kar bi lahko poimenoval kot »wishful thinking«.

- Engelberg, Stephen (1990), »Poland's Jewish Uproar, but no Jews«, *New York Times*, September 17
- Garton Ash, Timothy (1990), »Eastern Europe: Après la Déluge, Nous«, *The New York Review of Books*, August 16
- Golan, Galia (1973), *Reform Rule in Czechoslovakia: The Dubcek Era, 1968–1969* (Cambridge: Cambridge University Press)
- Hahn, Werner G. (1987), *Democracy in a Communist Party: Poland's Experience Since 1980* (New York: Columbia University Press)
- Korbonski, Andrzej and Terry, Sarah M. (1982), »The Military as a Political Actor in Poland« v: Roman Kolkowicz and Andrzej Korbonski, eds., *Soldiers, Peasants, and Bureaucrats: Civil-Military Realitions in Communist and Modernizing Societies* (London: George Allen and Unwin, str. 159–180)
- Kornai, Janos (1990), *The Road to a Free Economy, Shifting from a Socialist System: The Example of Hungary* (London: W. W. Norton)
- Linz, Juan J. (1977), »Spain and Portugal: Critical Choices« v: David S. Landes, ed., *Western Europe: The Trials of Partnership* (Lexington, Ma.: D. C. Heath)
- O'Donnell, Guillermo and Schmitter, Philippe (1986), *Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies* (Baltimore: The John Hopkins University Press)
- Skilling, H. Gordon (1976), *Czechoslovakia's Interrupted Revolution* (Princeton: Princeton University Press)
- Wiatr, Jerzy J. (1988), *The Soldier and the Nation: The Role of Military in Polish Politics, 1918–1985* (Boulder and London: Westview Press)
- Wiatr, Jerzy J. (1990a), »Eastern Europe and the Future of World Communism«, *Korea and World Affairs*, XIV, 3, 501–512
- Wiatr, Jerzy J. (1990b), »Verfassungsänderungen und kontraktliche Demokratie in Polen, 1989–1990«, *Freibeuter* št. 45, 39–46.

ANTON RUPNIK:

Gorbačovska perestrojka – veriga zamujenih priložnosti

Marca mineva šest let, odkar je Mihail Gorbačov prevzel krmilo v Kremlju, aprila 1985 pa je na plenumu CK KPSZ kot generalni sekretar partije v grobem obrisal program, ki se ga je prijela ruska beseda perestrojka (prenova, presnova, prestrukturiranje ipd.). Konec januarja 1987 je po krvavih mednacionalnih spopadih v kazahstanskem glavnem mestu Alma-Ati prvič spregovoril o tem, da je treba temeljito »izboljšati« odnose med centrom in narodi oziroma republikami, sploh pa postaviti na bolj zdrava tla odnose med narodi in narodnostmi v vsej prostrani Sovjetski zvezi. Februarja 1988 je izbruhnil drugi krvavi konflikt: Gorski Karabah je še danes nekakšen simbolni primer popolne zavoženosti dosedanje sovjetske narodnostne politike. Po tem začenja škripati na vseh koncih in krajih; radikalno misleči sovjetski politiki in publicisti sami spoznavajo, da ne živijo v nikakršni »nerazrušljivi zvezi svobodnih republik in svobodnih ljudi«, kot prepeva njihova himna, marveč v – imperiju.

Gorbačov je reagiral na konfliktne pojave med narodi/republikami in centrom (Kremljem) z ene oziroma med republikami in njihovimi avtonomijami, se pravi med večinskimi in manjšinskimi narodi, z druge strani, na značilni sovjetsko-ruski način: V temeljih naj bi bila sovjetska federacija kar v redu, treba je nekatere pomanjkljivosti dodelati, izpopolniti, enako pa je treba izpopolnjevati tudi mednacionalne odnose. Takrat je isti Gorbačov še čvrsto verjel, da je tudi z gospodarskim sistemom, se pravi s socialističnim planskim gospodarstvom, načeloma